

ORIENTATION IN THE SPACE – BASE FOR THE PERSONAL DEVELOPMENT OF THE CHILD

Maria Metodieva Tsekova

South – West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria maria_tsekova@abv.bg

Abstract: The report focuses on the definition of spatial orientation and the process of evolving spatial concepts in children and building the personality of the child through different interactions and games. Attention is drawn to the question of why spatial concepts are needed to build the personality. It discusses the pedagogical interaction in the process of learning when acquainted with spatial refinement, as well as the formation of spatial concepts. There are also mentioned the views of different authors who have a different attitude towards spatial orientation. Vaneva has an important position on what exactly includes space. Some authors define it as ability, others as skill, others as a cognitive process. As orientation in space is constantly carried on in the movement of a person, we can define it as a system of concrete cognitive actions leading to the creation of spatial images. Spatial representations are all ideas related to space – for 2- dimensional and 3- dimensional space, for space, for maps of the earth's surface and others. On the one hand, orientation in space is an individual ability for each child, but on the other is its formation in a purposeful educational upbringing. Different types of games are discussed that allow children to learn about spatial relationships. Here are the main directions left- right, front- to- back, hot. The games are referred to as a social system that plays an important role in formation of socially psychological aspects in the children’s relationships. Through the various games, and mostly with the help of the teacher, they manage to learn and apply the children. The topological features that apply to children for the absorption of spatial relations as well as the views of different authors are also examined. Attention is paid to the attitude of Jean Piage, who is the first to introduce these topological properties in order to be able to shape the children’s spatial relations. The child is being built up as a person by many factors, but the spatial relationship also plays a small role. An important and essential component for orientation in space plays and visual modeling. The report mentions various methods that are relevant to space orientation. The principle of visibility is referred to as the basic knowledge of space and its objects. The factors that contribute to the orientation of the child, which will help him to overcome the difficulties in the higher course and later in life, are also pointed out. The orientation of the child in the space and in the environment in which he lives is an important prerequisite for his formation as a person. My attention is focused on the fact that spatial concepts are also important for the development of some basic senior functions of a person that are necessary in his daily activities and adaptation to the environment in which he lives.

Keywords: personal development, children, orientation in space.

ОРИЕНТИРАНЕ В ПРОСТРАНСТВОТО – ОСНОВА ЗА ЛИЧНОСТНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО

Мария Методиева Цекова

Югозападен университет „Неофит Рилски“ - Благоевград, Република България
maria_tsekova@abv.bg

Резюме: Докладът се съсредоточава върху определянето на пространствената ориентация и процеса на развиване на пространствени концепции в децата и изграждането на личността на детето, чрез различни взаимодействия и игри. Обръща се внимание на темата защо пространствените концепции са необходими в процеса на изучаване на личността. Обсъжда се педагогическото взаимодействие в процеса на учене, когато е запознат с пространственото усъвършенстване, както и с формирането на пространствени концепции. Споменават се и вижданията на различните автори, които имат различно отношение за ориентирането в пространството. Ванева има важна позиция какво точно включва пространството. Едни автори го определят като способност, други като умение, трети като когнитивен процес. Тъй като ориентирането в пространството се извършва непрекъснато при придвижването на човек, може да го определим като система от конкретни познавателни действия, водещи до създаване на пространствени образи. Пространствените представи са всички представи имащи връзка с пространството- за двумерно и тримерно пространство, за местност, за карти на земната повърхност и други. От една страна ориентирането в пространството е индивидуална способност за всяко дете, но от друга е формирането му при целенасочено възпитателно въздействие. Разглеждат се и различните видове игри, които дават възможност на децата да се запознаят с пространствените отношения. Посочени са основните направления ляво- дясно, отпред- отзад, горе- долу. Игрите са посочени като социална

система, която играе важна роля за формирането на социално- психологическите страни при взаимоотношенията на децата. Чрез игрите и най- вече с помощта на учителя те успяват да се усвоят и приложат от децата. Разгледани са и топологическите свойства, които се прилагат у децата за усвояването на пространствените отношения, както и възгледите на различни автори. Най- вече е обърнато внимание на отношението на Жан Пиаже, който е първият който въвежда именно тези топологически свойства, за да успее да формира пространствените отношения у децата. Детето се изгражда като личност от много фактори , но не малка роля играят и пространствените отношения. Важен и основен компонент за ориентирането в пространството играе и нагледното моделиране. В доклада е споменато за различни методи , които имат отношение при ориентиране в пространството. Принципът нагледност е посочен, като основен при запознаване с пространството и намиращите се в него предмети. Посочени са и факторите, които допринасят за ориентирането на детето, което ще му помогне за преодоляване на трудностите в по- горен курс , а по- късно и в живота. Ориентирането на детето в пространството и в средата, в която живее са важна предпоставка за формирането му като личност. Вниманието ми е насочено към това, че пространствените представи имат значение и за развитието на някои основни висши функции на човек , които са необходими в ежедневната му дейност и адаптацията му в средата, в която живее.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемите на икономическата и културната глобализация поставят все по- настоятелно проблема свързан с личностното развитие на детето. Главните институции отговорни за развитието на личността и формирането на човешкия капитал са семейството детската градина, училището, здравните и културните институции. Семейството е зародиша за развитието на личността в детето. Много важно за изграждането на детето, като личност има семейната среда. Любовта между родителите, откритите семейни отношения, топлината и чистотата, здравината на семейството, примерът на родителите, разбирането на детето, поощренията и стимулите.

2. ОРИЕНТИРАНЕТО НА ДЕТЕТО В ПРОСТРАНСТВОТО

Ориентирането в пространството при детето зависи от средата, в която живее. Изграждането на позитивен психоклимат е първата и най- важна стъпка детето да започне да се ориентира. Първоначално само с очи, след това с ръце, а в по- късна възраст и с цялото си тяло. Макар и неосъзнати неговите движения му позволяват да се ориентира първо в средата , в която се намира, а по- късно и в пространството. Ориентирането на детето в пространството е като основите или колоните на къща, личността му ще се изгради, но няма да има стабилност и трайност. Всички пространствени отношения, с които ще се запознае и които ще усвои трайно в съзнанието си ще му позволят да се оформи и като личност. Макар и институциите да се стараят да обърнат достатъчно внимание на проблема свързан с развитието на личността и изграждането на пространствени представи , има какво още да се желае. Съществуват разработени програми за ориентиране в пространството както в предучилищна възраст, така и в училищна. Децата постъпват в детската градина с неясни за тях пространствени представи, които там с помощта на педагога трябва да се доразвият. Това е жизнено важно поради две причини: предучилищната възраст е изключително благоприятен период за развитие на много способности и в частност на личността, а в това число и на тези способности за ориентиране в пространството, които са необходими за осъществяването на прехода между пространствените представи, с които децата постъпват в детската градина и тези, които са необходими за успешното обучение в начален етап. Ориентирането в пространството става на основата на непосредственото възприятие на пространството и словесното обозначаване на пространствените категории- местоположение, пространствени отношения между предметите. Според Ванева в пространството се включва разстоянията, размерите, формите, взаимното разположение на предметите и тяхното положение спрямо ориентирация се. Различните автори имат различно мнение за ориентирането в пространството. През целия си живот детето се изгражда като личност и това е тясно свързано с неговите представи за пространството. Едни го определят като способност, други като умение, трети като когнитивен процес. Тъй като ориентирането в пространството се извършва непрекъснато при придвижването на човек, може да го определим като система от конкретни познавателни действия, водещи до създаване на пространствени образи. Пространствените представи са всички представи имащи връзка с пространството- за двумерно и тримерно пространство, за местност, за карти на земната повърхност и други. От една страна ориентирането в пространството е индивидуална способност за всяко дете, но от друга е формирането му при целенасочено възпитателно въздействие. Развитието на пространствените представи започва от най-ранно детство и се формира постепенно. Формирането на пространствените представи е свързано с използването на различни системи за ориентиране в пространството. Най- ранната система е схемата на

човешкото тяло. Пространствените характеристики на средата се усвояват на базата на позицията на собственото тяло и двигателната активност в реалност пространство. Развитието се осъществява от главата към ръцете и след това към тялото и краката. Когато детето започне да играе с играчки у него се формира представа за собственото тяло и разположението на външните обекти спрямо него. Между третата и четвъртата година у детето се зараждат представи да ляво и дясно т.е. продължава да се формира и развива телесната схема. Този процес завършва около шестата година. В предучилищна възраст у децата възниква потребност да се изказват, да изразяват своите впечатления с думи, появява се необходимост от общуване, с възрастните, общуване с връстници.

3. ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЗА ИЗГРАЖДАНЕТО НА ДЕТЕТО КАТО ЛИЧНОСТ

Педагогическо взаимодействие – процес, разгръщащ се между възпитател и възпитаван в хода на учебно - възпитателната работа, необходима за развитието на личността на детето. Този термин е един от ключовите понятия в педагогиката и научен принцип, залегнал в основите на възпитанието и изграждането на детето като личност. Педагогическото взаимодействие е сложен процес, състоящ се от множество компоненти – дидактическо, възпитателно и социално - педагогическо взаимодействие. В основата на педагогическото взаимодействие лежи сътрудничеството, което се явява в основата на възникването и развитието на социалния живот на човечеството. То съдейства за преодоляване авторитарните позиции на възрастните в съвместния им живот с децата. Поради това, че взаимодействието е многостранен процес, целенасочването, контролът и оценката не са сфери на еднопосочно влияние, а осигуряват сътрудничеството с децата и съдействат за тяхното коопериране в съвместната дейност. От особено значение при реализирането на педагогическото взаимодействие в условията на ситуацията е определянето на творчеството като свързващ елемент в системата на дейностите и личностните взаимоотношения. Педагогическото взаимодействие може да се разглежда като индивидуален процес (между възпитаващ и възпитаван), социално психологически (взаимодействие в група) и като интегрален процес (обединяващ различни възпитателни въздействия и практики в конкретното общество). Едно взаимодействие се превръща в педагогическо тогава когато възрастните (педагози, родители) встъпват в ролята на наставници. Педагогическото взаимодействие предполага равенство във взаимоотношенията, въпреки че в отношенията си с децата, възрастните често използват авторитарен тип въздействие, опирайки се на своите възрастови и професионални (педагогически) преимущества. Ето защо, за възрастните, педагогическото взаимодействие е свързано с трудности от морален характер, с опасността да се премине тънката граница, зад която започва авторитаризмът, морализаторството и в крайна сметка насилието над личността. В ситуация на неравноправие, у детето се предизвиква ответна реакция и то оказва пасивна съпротива срещу възпитателните мерки. Опитните, талантиливи педагози умеят да управляват процеса на педагогическо взаимодействие. Може да се заключи, че педагогическото взаимодействие способства не само за изграждането на личността на детето, но и за творческото израстване на педагога. При разглеждане на проблема се разглежда задълбочено влиянието на играта като социална система върху формирането на социално - психологическите страни от взаимоотношението между децата, се подлагат на системно структурен анализ някои основни моменти от взаимоотношенията и игровата дейност, които дават основание да се види връзката между тях, която съществува като връзка между две системи. Всяка система се състои от множество взаимно свързани елементи, представляващи единно цяло. Детето като елемент от системата на взаимоотношенията в групата има индивидуален строеж на своята личност, своя позиция и роля. Същевременно колектива като социална единица не може да бъде сведен до елементите, от които е съставен. Това е така поради взаимната обусловеност и взаимна зависимост между свойствата, особеностите и поведението на колектива. Тази взаимна връзка води до вътрешно обединяване, относително „отделяне” на едни или други личности в своеобразни групи, които започват да заемат като цяло определена позиция и роля в колектива. Подобно усложняване на социалната структура на колектива е свързано още и с натрупването на все по - многочислени и сложни критерии, въз основа на които възникват взаимните отношения между децата. Безспорно проявление на познавателната активност в процеса на играта поражда мисълта, че играта и познанието не могат да се разглеждат поотделно, тъй като играта е познание. Играйки в групата, децата взаимно обогатяват познанията си, ролите и игровото съдържание, изгражда се като личност. Играта има “познавателно - отразителен характер”. Детската учителка организира познавателния процес, осъществявайки в единство познанието, социалната активност и емоционалната хармония в живота на децата. Детето натрупва опит в играта. Тя е голяма част от живота му. Възможно е за възрастния външните и вътрешните преживявания да са богати, но за детето богатството може да се открие предимно в играта и фантазията. Точно както личността на възрастните се развива чрез натрупването на опит в живота, личността на децата се развива чрез играта и

чрез игровите изобретения на връстниците и на възрастните. Като се обогатяват, децата постепенно засилват способността си да виждат богатството на външния реален свят. Играта е непрекъснато свидетелство за творчество, т.е. за живост. Особено внимание трябва да се обръща на познавателно - интелектуалните интереси на децата. Да не се търсят изяви само в процеса на обучение, а навсякъде, по всяко време.

4. ОСНОВНАТА РОЛЯ НА ИГРАТА ЗА ОРИЕНТИРАНЕТО НА ДЕТЕТО В ПРОСТРАНСТВОТО

Според швейцарският психолог Ж. Пиаже начинът на изразяване на детето в играта, демонстрира степента на интелектуалното и речевото му развитие. Така откриваме тясната връзка между развитието на играта и проявената степен на познавателна активност./по В. Гюрова/. Игровите ситуации са момент на овладяване на социални умения; да се комуникира и общува, да се имитира и идентифицира социална роля, да се търси дистанция на позиции, когато детето приема или отхвърля гледна точка. Днес това звучи съвременно, защото е залегнало в основата на Програмата за възпитание от 2 до 7 годишна възраст. Познавателната активност е моторът, които и днес и по времето на Пиаже е двигател степената на овладяване на социален опит и поведенчески модели. Съвременно звучат и разбиранята за ролята на педагогическото взаимодействие във възпитателен и образователен аспект. Чрез наблюдение на детските игри Ж. Пиаже доказва как добрата организация и ръководене на игрите допринасят за повишаване на познавателната активност и интелектуалния ръст на децата. Пиаже (1969) включва играта в своята теория за когнитивното развитие. Той я разглежда като необходим етап в когнитивното развитие и вижда същността ѝ в асимилацията на действителността въз основа на “егоецентричното” мислене на детето. Съгласно Пиаже играта в значителна степен се определя от “игровия символизъм”, според който един обект може да бъде символ на нещо друго.

Според Е. Русинова, използваните от детето набори от разнообразни конструктивни, природни и подръчни материали създават ситуации, които допринасят за развитие на неговите ранни двигателни и познавателни способности и умения. Например: за пространствено ориентиране, за развитие на фината моторика, за търсене на равновесие, на симетрия и асиметрия, за разчитане на схеми и др.

Нашето общество се променя непрекъснато. Родители и педагози са угрижени за намиране на най-сполучливи средства за адаптация на децата към този живот. В стремежа да постигнат това, колкото е възможно по-бързо, те допускат грешка, като подменят самостоятелните развиващи детски игри с организирани учебни занимания. Допускайки подобен неправилен педагогически подход, който не съответства на интересите на децата, възрастните предизвикват негативни в тяхното развитие – те започват да изпитват разочарование и загубват интерес към учебната дейност. Позитивни са последиците от следното явление – когато децата се учат чрез игра, у тях се създава интерес към познавателната дейност. Когато децата играят, те се учат и едновременно изпитват удоволствие. На пръв поглед детските игри могат да изглеждат елементарни, но Л. С. Виготски твърди, че играта може да повлияе на развитието и да способства по-късно за появата и усъвършенстването на широк диапазон от способности и пространствени отношения. В унисон с тези разсъждения Л. Берк и А. Уинслер, опирайки се на изследвания, сочат, че в отличие от реалната социална дейност при фантазните ситуации общуването между децата протича по-продължително и при по-голям интерес. Техните изследвания потвърждават тези на видния учен Л. С. Виготски за социалния произход на висшите умствени функции. Според Л. Берк малките деца с особено влечение към фантазните игри впоследствие показват по-високи резултати на въображението и творческите способности. Посочват се и различни доводи, че фантазната игра укрепва детската памет. Например Нюмен, Силверн и др. (по Л. Берк) посочват, че ролевата игра развива по-добра способност за запомняне на информация, отколкото обикновените занимания. Условието на играта обуславя значително по-високи резултати на запомняне. Възпроизвеждането на конкретен текст или разказ чрез съответен игров сценарий и роли допринася по-добре за задържането на информацията, отколкото само прослушването му в обикновена ситуация, развива се и пространствено мислене у детето. Изследванията на детската игра (по А. Уинслер) посочват и нейното благотворно влияние върху развитието на езика. В процеса на играта децата слушат реч, илюстрирана с действия с помощта на играчки, за които се говори в дадения момент. Това прави речта понятна. Когато в процеса на ролевите игри възникват нови думи и изречения, децата мога лесно да отгатнат значението им в рамките на ситуацията. С развитието на речта става възможно вербалното обозначение на пространствените отношения и разбирането на понятията „пред“, „над“, „зад“, в началото по отношение на себе си, по-късно и по отношение на други обект. Когато в активния речник на детето влязат думите „наляво“, „надясно“, „отпред“, „отзад“, „отблизо“ и „далеч“ пространствените възприятия преминават на нов етап-преминават в пространствени представи. На следващият етап децата се научават не само да се ориентират в реалното пространство на обкръжаващата ги среда, но и в схематичното пространство. Последният етап при формирането на пространствените представи е ориентирането в така нареченото

квазипространство, ориентиране в системите от знаци и символи. Системата за отчитане на посоките в пространството има определено значение за правилното усвояване на процеса на писане на цифрите и записване на числата. Представите за посоките в пространството „напред“ и „назад“, „наляво“ и „надясно“ се формират трудно у децата, тъй като имат относителен, а не абсолютен характер. Въпреки това те са много важни за малките деца. Необходими им са за определяне на собственото им местоположение в занималнята, при определяне на местоположението на другите, спрямо учителя, спрямо стола и т.н. Способността да се ориентират в пространството е важна за успешното придвижване на децата от дома си до детската градина или училището и обратно, за ориентирането в рамките на квартала или града. Пространствените представи са необходими и за да могат децата да разберат отношенията в сравненията голям- малък, близък- далечен, преди- след. Пространствените представи и пространственото въображение на детето са предпоставки за развитието на пространственото мислене, а това от своя страна има важна роля за ефективното изучаване на рисуване, моделиране и други. Това поставя и основата на положителното личностно развитие на детето. Благодарение на спецификата на психическото развитие предучилищната и началната училищна възраст са най-благоприятните моменти за формиране на основите на пространственото мислене. Установено е, че много от трудностите, които учениците срещат в горния курс, свързани най-вече с пространственото мислене могат да бъдат избегнати, ако в предучилищна възраст, както и в начален етап се обърне по сериозно внимание на ориентацията в пространството. За развитието на пространствените представи трябва да се използва преди всичко емоционално-образните познавателни стратегии, подходящи за предучилищната възраст, тъй като това е важно за пълноценното интелектуално, емоционално и естетическо развитие на детето. Методите за развитие на пространствените представи се определят, преди всичко от особеностите и познавателните възможности на децата. Принципът нагледност е първостепенен при запознаване с предметите и пространственото им положение. Необходимо е предметите да се обезпечат, така че децата работейки с тях, да могат самостоятелно да придобият необходимите пространствени представи. На всички етапи при изграждане на пространствени представи децата работят с модели. Методът за нагледно моделиране включва от една страна уменията да се изгради въображаем образ, а от друга да се изобразят самите обекти, зададени посредством други способности. Целесъобразно е да се използват елементарни топологически понятия, при формирането на елементарни пространствени представи в предучилищна възраст, тъй като в топологията се изучават различните свойства на математическите представи. За формиране на отношенията ляво- дясно, близо-далече, под- над, горе- долу, основните практически действия на децата трябва да бъдат за оцветяване на предмет на картинка, рисуване на „пътечка“. Формирането на пространствените представи на децата може да се осъществи посредством някои топологически свойства на повърхността, например отсъствие на връзка между форма и размер. Развитие на пространствените представи е невъзможно без задачи за мислено представяне на предметите, изменение на тяхната форма и положение в зависимост от гледната точка. Такива задачи могат да бъдат за дорисуване и други. За разширяване на възможностите за формиране на пространствените представи съдействат и различни игри. Например играта: „Открий ме“. Игрите за развитие на уменията да си представят мислено, различни положения и форми на предмета, развиват пространственото мислене. Игрите за ориентиране в местност са важна част за ориентиране в пространството. Те могат да възприемат ориентиране в занималнята, чрез рисунка, ориентиране в детската градина, улицата и други. Развитие на пространствените представи в предучилищна възраст е необходимо за цялостното изграждане на личността на детето.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В интелектуален план пространствените представи спомагат за развитието на пространственото мислене, тъй като при формирането им се използват процесите на анализ, систематизация и синтез на пространствените представи. Формирайки навици за мислене у детето да ориентира в дадена ситуация, подпомагат цялостната му бъдеща дейност. Пространствените представи имат значение и за развитие на някои висши психически функции. Те са необходими в ежедневието на човека, за придвижването и адаптацията му.

6. ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Ванева, В. Ориентиране в пространството в предучилищна възраст. Русе, Парнас, 2000
- [2]. Владимировна, М.Н. Развитие пространственны представлений учащихся в курсе.
- [3]. Велинова, Т. Педагогически аспекти на оценката и самооценката в предучилищната възраст
- [4]. Димитров, Ив. Индивидуални особености на функциониране на образа за себе си в детската възраст.
- [5]. Сунцова, В. и С.В. Курдюкова. Изучаем пространство. М. Эксмо, 2009.